

Česká reformace 20. století?

K zápasu Církve československé (husitské)
o vizi moderního českého křesťanství
v letech 1920–1924

Pavel Marek

Česká reformace 20. století?

K zápasu Církve československé (husitské)
o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924

Pavel Marek

Univerzita Palackého v Olomouci
2015

Recenzenti: prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D., Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně
ThDr. Jaroslav Hrdlička, Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře udělené roku 2015 Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR v rámci Institucionálního rozvojového plánu, okruhu Excelence ve vzdělávání, Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci: Podpora vědeckých výstupů na FF UP.

Knih vychází jako 19. svazek ediční řady Centra dějin křesťanské politiky na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

CENTRUM
DKP

Fotografie vybrány ze sbírek Ústředního archivu a muzea Církve československé husitské v Praze, Eparchiálního archivu olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve v Olomouci, Zemského archivu v Opavě-pobočky v Olomouci, Archivu Univerzity Palackého v Olomouci a fotografické sbírky autora.

Neoprávněné užití tohoto díla je porušením autorských práv a může zakládat občanskoprávní, správnoprávní, popř. trestněprávní odpovědnost.

1. vydání

© Pavel Marek, 2015

© Univerzita Palackého v Olomouci, 2015

ISBN 978-80-244-4830-5

Obsah

1 Úvodem.....	9
2 Vznik Církve československé.....	18
2.1 Od reformy k nové církvi.....	18
2.1.1 Strategie vyjednávání s nátlakem – období Ohniska.....	19
2.1.2 Místo diplomacie „via facti“ – období Klubu.....	26
2.1.3 Reforma, nebo nová církev?.....	43
2.1.4 Schůze Klubu reformních kněží 8. ledna 1920.....	47
3 Počátky Církve československé.....	60
3.1 Reakce na založení Církve československé.....	60
3.1.1 Postoj Jednoty katolického duchovenstva.....	61
3.1.2 Poměr papežské kurie, episkopátu a duchovenstva.....	65
3.1.3 Vztah politických stran a politického katolicismu.....	71
3.1.4 Josef Šusta a Josef Pekař o vzniku CČS.....	84
3.1.5 Očima Českobratrské církve evangelické.....	89
3.1.6 Přístup Volné myšlenky.....	92
3.1.7 Přitakání českých starokatolíků.....	94
3.1.8 Sebereflexe ve znamení diferenciacie, euforie a apologie.....	97
3.2 Organizační výstavba církve.....	101
3.2.1 Úsilí o zajištění prostor pro bohoslužby.....	104
3.2.1.1 Typologie konfliktu.....	104
3.2.1.2 Postoj katolické církve.....	106
3.2.1.3 Postoj Církve československé.....	110
3.2.1.4 Postoj státních úřadů.....	113
3.2.1.5 Spolužívání kostelů.....	117
3.2.1.6 Postoj Církve československé k myšlence spolužívání kostelů.....	121
3.2.1.7 Vracení kostelů katolické církvi.....	124
3.2.1.8 Nalezení východiska ze sporu o kostely.....	128
4 Po stopách „pravoslavné krize“.....	133
4.1 Rok 1920 – navázání styků se srbskou pravoslavnou církvi.....	134
4.1.1 Pravoslaví na prvním sjezdu Církve československé.....	139
4.1.2 „Srpnová bouře“.....	142

4.1.3 „Zářijový puč“ ve vedení církve	150
4.1.4 První memorandum srbské pravoslavné církvi	152
4.1.5 Druhý sjezd náboženských obcí Církve československé v lednu 1921	158
4.2 Rok 1921 – hledání společného postoje se srbskou pravoslavnou církví	169
4.2.1 Čekání na Dositeje (Vasić)	170
4.2.2 Nechceme být pravoslavnými	176
4.2.3 Hledání východiska z krize	186
4.2.4 Československá církev pravoslavná	199
4.2.4.1 Mezi 21. dubnem a 7. květnem 1921	199
4.2.4.2 Kauza Bohumil Zahradník-Brodský	203
4.2.4.3 Stanoviska srbské pravoslavné církve	206
4.2.4.4 Třetí sjezd delegátů CČS v srpnu 1921	210
4.2.4.5 Vystoupení tzv. smíchovské opozice proti Karlu Farskému	219
4.2.4.6 Pavlíkova chirotonie a její důsledky	222
4.3 Rok 1922 – rok zlomu	230
4.3.1 Revize pravoslavné orientace CČS	231
4.3.1.1 Sjezdy v Pardubicích v červenci 1922	243
4.3.1.2 Kauza Československého katechismu	251
4.3.2 Cesta vladyky Gorazda (Pavlík) do Ameriky	269
4.4 Rok 1923 – rok vyjasnění	277
4.4.1 Projekt Gorazdova dvojdomku	283
4.4.1.1 Význam diecézního sjezdu v Přerově	283
4.4.1.2 Základní rysy průběhu diecézního shromáždění v Přerově	285
4.4.1.3 Průběh diskuse mezi pravoslavnými a modernisty	292
4.4.1.4 Vítězové, nebo poražení?	295
4.4.2 Farský a Pavlík-Gorazd. Spolubratři, přátelé, konkurenti? (Útržky korespondence z roku 1923)	299
4.5 Od „dvojdomku“ ke „garsonce“	317
4.5.1 Boj o Moravu	320
4.5.2 Rozchod	329
4.6 Epilog? Jen konec pravoslavné krize	341
Závěry	344
Summary	351
Prameny a literatura	354
Jmenný rejstřík	369
O autorovi	375
Obrazová příloha	377

Motto:

„Nelituj, bratře, ničeho, je to jen otroctví, v čem jsme žili, a uvidíš, jak volně se nám bude dýchat.“

Antonín Procházka Rudolfu Paříkovi, únor 1920

„Já hluboce pocítuji jako nevyhnutelně potřebné svolati osmý všeobecný sněm,¹ který by dal křesťanství našeho věku takové krédo, tj. formuloval takové zásady, které my můžeme bez násilí našemu svědomí a rozumu přijati. Jako Čechové jsme povinni dokončiti osvobození našeho národa, tj. odpoutání jeho ducha a srdce od cizího a nám nepřátelského Říma. V této práci my musíme [se] spolehnout jen na sebe. Jiná církev, cizího nám národa, našich potřeb nezná a nechápe, a proto nám nemůže poskytnouti žádné vydatné pomoci.“

Karel Farský, 28. března 1923

„Znovu opakuji, že právě tato myšlenka o samostatnosti naší církve a samostatného tvoření to byla, která nás do církve přivedla. Svoboda českého myšlení náboženského byla tím nejkrásnějším kouzlem a darem nové národní církve. Touha českého člověka mluvit s Bohem přímo, bez cizích tlumočnicků a vědomí vlastní důstojnosti, schopnosti a práva, kterého užívali a užívají jiní svobodní národové, řídilo kroky naše do církve československé. Národ politicky svobodný toužil, aby také svůj poměr k Bohu upravil po svém, samostatně.“

Albín Polešovský, 6. ledna 1924

¹ Karel Farský v glose navazuje na řadu prvních sedmi koncilů, od prvního nicejského (v r. 325) po druhý nicejský (v r. 787), přičemž tvrdil, že „vrátit se k církvi sedmi obecných koncilů bez všelikých výhrad je věc nejenom pro nás nepřijatelná, ale také neuskutečnitelná“. Zemský archiv Opava (dále ZAO), pob. Olomouc, f. Církev československá husitská (dále ČČSH) – olomoucká diecéze, zápis o diecézním shromáždění církve československé, konaném dne 28. března 1923, s. 30. Srov. MEYENDORFF, John: *Co je ekumenický koncil?* In: Teologický sborník, 4, 1997, s. 47–56; DLU-GOŠ, František: *Koncily Katolické církvi*. Spišské Podhradie 2005. 258 s.; FARRUGIA, G. Edward: *Encyklopedický slovník křesťanského Východu*. Olomouc 2008, s. 486–487.

1 Úvodem

Tématem naší knížky je výsek z fenoménu tzv. církevní a náboženské krize, která v českých zemích vznikla na počátku první republiky. Její jádro tvoří evokace vzniku Církve československé (husitské) (zkracováno CČS), reflexe jejího založení a kroků směřujících k organizačnímu upevnění a zachycení následné počáteční fáze zápasu o její ideovou (věroučnou, teologickou) orientaci časově ohraničenou na dobu do roku 1924.

Východím přístupem k řešení tématu je poznání, že válečná apokalypsa posílila procesy sekularizace české společnosti.² Ve vazbě na vlnu poválečného nacionalismu vytvořila prostor pro vznik české varianty hnutí „Pryč od Říma“³; v širším měřítku otevřela mezicírkevní přestupové hnutí, příp.

² URBAN, Otto: *Kirchen und die tschechische Gesellschaft im 19. Jahrhundert*. In: *Etudes Danubiennes*, 10, 1994, No. 2, S. 109–116; GOTTMANN, Andreas: *Rom und die nationalen Katholizismus in der Donaumonarchie*. Wien 2010, S. 193–224, 327–330.

³ Jedná se vlastně o jeho druhou vlnu. Ke vzniku srov. MAI, Paul: *Die tschechische Nation und die Los-von-Rom Bewegung*. In: *Festschrift für Bernhard Stasiewski. Beiträge zur Ostdeutschen und Osteuropäischen Kirchengeschichte*. Köln – Wien 1975, S. 171–185; TRAPL, Miloš: *Hnutí „Pryč od Říma“ („Los von Rom“)*. In: *Politický katolicismus v nástupnických státech rakousko-uherské monarchie v letech 1918–1938*. Eds. Ivana KOUCKÁ a David PAPAJÍK. Olomouc 2001, s. 13–29; TRAPL, Miloš: „Kulturní boj“ v nástupnických státech Rakousko-Uherska po roce 1918 s hlavním zřetelem k českým zemím. In: IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (ed.): *Národ – církev – stát*. Bratislava 2007, s. 92–99; TRAPL, Miloš: *Postavení katolické církve a politický katolicismus ve střední Evropě v letech 1918–1938*. In: *Moderní dějiny*, 8. Ed. Josef HARNA. Praha 2000, s. 169–179; TRAPL, Miloš: *Die Stellung der römisch-katholischen Kirche in der Tschoslowakei 1918–1938*. In: *Die Stellung der römisch-katholischen Kirche und der politische Katholizismus in Österreich und in den Nachfolgestaaten 1918–1938*. Edd. Maxmilian Jan LIEBMANN. Graz 1996, s. 85–88; TRAPL, Miloš: *Začlenění římskokatolické církve do české společnosti po roce 1918*. In: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Eds. Jaroslav VALENTA – Emil VORÁČEK – Josef HARNA. Praha 1999, s. 140–147; SCHULZE WESSEL, Martin: *Konfessionelle Konflikte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. Zum Problem des Status von Konfessionen im Nationalstaat. In: *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918–1939. Polen – Tschechoslowakei – Ungarn – Rumänien*. Hrsg. Von Hans-Christian MANER und Martin SCHULZE WESSEL. Stuttgart 2002, S. 73–100; ŠEBEK, Jaroslav: *Der Tschechische Katholizismus im Spannungsfeld von Kirche, Staat und Gesellschaft zwischen Weltkriegen*. In: *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen 1918–1939. Polen – Tschechoslowakei – Ungarn – Rumänien*. Hrsg. Von Hans-Christian MANER und Martin SCHULZE WESSEL. Stuttgart 2002, S. 145–156; RILL, Bernd: *Böhmen und Mähren. Geschichte*

moderního světa 20. století. Jejím nositelem se stal okruh spolupracovníků zakladatele církve ThDr. Karla Farského (1880–1927). Vystoupil s ambicemi zformulovat nový teologický systém v souladu se stavem současného vědeckého poznání, korespondující s progresivními myšlenkovými, filozofickými a teologickými proudy evropské (křesťanské) civilizace. Deklaroval odhodlání opřít se o odkaz české reformace (důraz na Boží slovo kázané ve srozumitelném, zde českém, jazyce, zdůraznění bezprostředního vztahu člověka k Bohu, odpor ke světské okázalosti a bohatství církve), především husitství a českobratrství, který rozšířil o některé zásady nalezené v dílech českých myslitelů moderní doby. Myšlenkově navazoval rovněž na starší i novější tradice programů reformního úsilí českého katolického duchovenstva, opakovaně diskutované na půdě katolické církve od rozšíření ideologie osvícenství v Evropě. Dobu, kterou prožíval, vyhodnotil jako jedinečnou a na dlouhou dobu neopakovatelnou šanci nabízející možnost předložit lidstvu v duchu českého mesianismu moderní křesťanství 20. století.

Farského vize moderního křesťanství 20. století vyvolala v Církvi československé názorovou diskusi projevující se zápasem o její teologickou orientaci. Česká historiografie ji prezentuje jako tzv. pravoslavnou krizi. Časově spadá do let 1920–1924. Její základ při jistém zjednodušení situace spočívá v tom, že nové církevní společenství se rozpadlo na dvě frakce: na skupinu modernistů jdoucích za Farským jako tvůrcem a nositelem vize moderní církve a na skupinu tradicionalistů reprezentovaných zejména Matějem Pavlíkem (Gorazdem, 1879–1942); ti hlubší náboženskou reformu neodmítali, ale chtěli zůstat (alespoň dočasně) na půdě tradičního křesťanství. Zdálo se jim, že první pokusy modernistů o novou formulaci věrouky tuto půdu opouštějí. Farskému nevěřili a ve svém okolí neviděli nikoho jiného, jenž by byl schopen lákavou vizi přeměnit do nosné teologické soustavy.⁴ Proto se přiklonili k pravoslaví. Tradicionalisté byli přesvědčeni, že „pravoslaví je víra

⁴ Např. vladyka Gorazd (Pavlik) v roce 1924 napsal: „K. Farský, Al. Spisar, Fr. Kalous, Huta aj., kteří ani v chudé české literatuře teologické neznamenají nic a v literatuře světové znamenají ještě méně než nic, troufají si dávat křesťanství novou formulaci, neb aspoň neustále o tom mluví, jakoby mladá církev neměla nic pilnějšího a důležitějšího na práci.“ GORAZD: *K dnešnímu stavu církve československé*. Za pravdou, 4, 1924, č. 19, 8. 5., s. 112. A. Spisar mu odpověděl: Pravoslavný směr se nám směje, že chceme vyjádřit učení Kristovo novým způsobem a zesměšňuje nás. „A neznamena-li my nic, což ostatně dobře víme, opíráme se o světovou literaturu zrovna tak, jak naši spoluobčané římsko-katoličtí, a jak pravoslavní opírají se o písemnictví prvních devíti století. [...] Náš plán není ani tak velký jako plán směru pravoslavného, jenž chce spojovat Západ s Východem a chová plány velkolepé po stránce náboženské, mravní, politické, národní, kulturní.“ U nás nejde o domýšlivost a slávychtivost, ale o „hroznou povinnost“. *O programu naší církve*. Český zápas, 7, 1924, č. 25, 19. 6., s. 6.

posílila rozchod lidí s jakoukoliv věroukou a církvemi. Rozvolnila systém těsného sepětí katolické církve s dynastií označovaný za austrokatolicismus. V určitých kruzích oživila přání provést reformy v organizaci církví, v prvé řadě římskokatolické. Byly zdůvodňovány potřebou oslovit nábožensky vlažné vrstvy obyvatelstva a pomoci jim roznítit uhasínající touhu po Bohu, náboženském a duchovním životě. Objevilo se heslo nové christianizace českého národa.

Na sklonku roku 1918 obnovená stavovská organizace Jednota českého katolického duchovenstva zpracovala program reformy katolické církve v českých zemích. Předložila v něm souhrn dílčích požadavků, jejichž splnění považovala za produktivní východisko z krize, do níž se katolická církev dostala. Nejdůležitějším z nich bylo vytvoření unijní národní církve spravované vlastním patriarchou, do něhož tvůrčové programu ukryli svou nedůvěru vůči Římu. Když pokus Jednoty o prosazení některých vybraných reformních požadavků, obsažených v elaborátu nazvaném *Obnova církve katolické v Československé republice*, v přímém jednání s papežem příliš neuspěl, některé byly splněny, jiné odmítnuty nebo slíbeny, radikální frakce reformního hnutí sáhla k realizaci reforem cestou *via facti* a chtěla je zavést do života církve bez souhlasu vysoké církevní hierarchie. Počátkem roku 1920 uskutečnila i programový postulát založení národní církve a konstitovala Církev československou.

Založení nové národní církve mělo nepochybně nádech radikálního kroku. Pro mnohé dokonce nečekaného, bez ohledu na skutečnost, že tato eventualita byla živá, neskrývaná a veřejná. Jednalo se však také o počín odvážný, neboť jeho inspirátoři a tvůrčové se ocitli v nové situaci. Mnohé těžkosti, které vznik církve provázely, objektivně vyplývaly z jejího budování. Jiné měly svůj kořen ve vlastních rozhodnutích. Počáteční euforie se promítla do sféry organizace církve a přinesla proměnu jejích vnitřních struktur, ale velmi rychle zasáhla i do oblasti věrouky. Původní představa katolické národní církve bez vazby na římského papeže, s inovovanou věroukou, bohoslužbou v českém jazyce a změnami týkajícími se disciplinárních podmínek života kněží se začala rozpadat a vystřídal ji vize vytvoření kvalitativně nového církevního společenství reflektujícího v ideové a organizační rovině realitu

---

im Herzen Mitteleuropas, 2. Von der Romantik bis zu Gegenwart. Gernsbach 2006, S. 814–815; MAREK, Pavel: *Послевоенный церковный и религиозный кризис в Чехословакии и попытку его решения*. In: Наукови Записки Богословско-историчного науково-дослідного центру имени архимандрита Василя (Проина). Ужгород, Всеукраїнське державне видавництво «Карпати» 2014, No. 3, c. 182–201.

staré nerozdělené církve křesťanské, je to víra, která byla kdysi společná všem křesťanským národům jak Východu, tak i Západu". Obě skupiny myšlenku církevní obnovy spojovaly s ideou návratu k prvotní církvi.

Téma, jímž se v knize zabýváme, nechceme vydávat za „nové“ nebo „nedostatečně zpracované“. Naopak, fáze geneze a počátků CČS patří s ohledem na její atraktivitu k těm úsekům v dějinách církve, které jsou badateli vyhledávány; trůfáme si tvrdit, že v historii církve se jedná dokonce o periodu z hlediska detailů nejlépe zpracovanou, přičemž v posledních letech právě na tomto úseku došlo k jistému posunu vpřed také díky zájmu generace zejména mladých historiků.⁵ Jistě čtenáře za těchto okolností napadne otázka, proč se tedy k těmto událostem historiograficky vracet. Je možné přinést ještě něco nového?

Úvodní kapitoly knihy chápeme jako expozici k jádru práce, jímž je analýza pravoslavné krize. Pokoušíme se v nich vysledovat příčiny střetu o věrouku církve v kontextu její geneze, prvotního ohlasu založení a přijetí českou společností s důrazem na problematiku zápasu o získání bohoslužebných prostor, která počáteční fázi dějin CČS velmi zatížila a zkomplikovala.

Pravoslavná krize v CČS se stala předmětem zájmu zejména dvou badatelů, prof. ThDr. Františka Cinka (1888–1966)⁶ a prof. ThDr. h. c. Aloise Spisara (1874–1955).⁷ První byl katolíkem, druhý příslušníkem CČS. Obořem jejich vědního zájmu byla teologie, byť Cinek napsal i několik objevných a kvalitních historických prací. Oba zpracovali pravoslavnou krizi v podobě obsáhlých studií, jež si dodnes udržují svou kvalitu a jsou pro další badatele výchozí literaturou, zejména z hlediska faktografie. Nicméně od vzniku Cinkovy knihy *K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti*

⁵ Chceme upozornit na soupis nejnovější historiografické produkce o dějinách CČS, pocházející z pera historika Martina Jindry. Je sice věnován jinému časovému období, ale řada autorů se vrací i k počátkům církve a osobnostem zakladatelů. Srov. JINDRA, Martin: *Výběrová bibliografie CČSH z let 2001–2014*. Církev československá husitská mezi světovými válkami a v období nesvobody. http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCcQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.cesh.cz%2Fdokumenty%2F1940-bibliografie-souhrn-cesh-a-obdobi-nesvobody-zpracoval-mgr-martin-jindra-16-10-2014.docx&ei=UXSbVbGNOsztUr_EqJgI&usq=AFQjCNEgt_g1CXV7wSRqZg9MZboGERzvag staženo 7. 7. 2015.

⁶ ŠKRÁŠEK, Josef: *Dělník na cyrilometodějské lísce*. Život a dílo preláta ThDr. Františka Cinka. Olomouc 1996. 197 s.; ŠMÍD, Marek: *Mons. Prof. ThDr. František Cinek a jeho dílo K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918–1925*. In: MAREK, Pavel a kol.: *Historik a jeho dílo*. Kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc. Olomouc 2015, s. 206–215.

⁷ EBERTOŤOVÁ, Anežka: *Památce bratra profesora Spisara*. Náboženská revue (příloha *Jednota*), 26, 1955, č. 5, s. 64–70; TRTÍK, Zdeněk: *Význam životního díla profesora dr. Aloise Spisara*. Náboženská revue, 20, 1949, č. 3–4, s. 132–137.

1918–1925, s podtituly K ideovému vývoji církve československé, Hnutí pravoslavné v Československu, K situaci československého protestantismu, v příštím roce uplyne 90 let (1926) a od Spisarovy volné odpovědi nazvané *Ideový vývoj církve československé 80 let* (1936), tedy doba dostatečně dlouhá k tomu, aby bylo možno se k nim s generačním odstupem vrátit, prověřit platnost jejich závěrů, resp. je doplnit o nové poznatky ze zdrojů, jež v době psaní autoři nemohli mít k dispozici, příp. je nevyužili, nebo z prací badatelů řešících tuto problematiku na menším prostoru a dílčím způsobem.

Právě tento časový odstup se pro nás stal výzvou k novému zkoumání tématu z pozic profánního historika. Náš text chce být „virtuálním dialogem“ s oběma pracemi, přičemž jsme ke konferenčnímu stolu „přizvali“ snad jediného historika, který měl dosud ambice podat dějiny CČS v jejich celku, od začátku až po svou současnost, německého badatele PhDr. Rudolfa Urbana (1910–1985);⁸ jeho dějiny – disertační práce z roku 1938 – jsou na informacích obou výše zmíněných teologů poměrně hodně závislé,⁹ ale přece jen se nejedná o přímého účastníka „konfliktu“, jak je tomu v Cinčově a Spisarově případě. Zcela záměrně v naší práci hojně citujeme (byť bychom nemuseli a mohli třeba parafrázovat) z pramenů nepřístupných v době vzniku zmíněných pojednání, abychom prohloubili, doplnili a ilustrovali to, co bylo, nebo dosud nebylo řečeno. Zcela záměrně usilujeme o to, aby naše kniha byla faktografickou prací soustředěnou na výčet dat, událostí a klíčových osobností jako kaménků do mozaiky celku. Pokoušíme se najít zlomové události, mezníky, sporné problémy, jež jsou v relevantní literatuře zabývající se touto tematikou mnohdy překryty detailní evokací polemických střetů všeho druhu, a vydělit fáze pravoslavné krize s jejich určujícími rysy. Na druhé straně se v žádném případě nechceme ocitnout v roli soudce hledajícího slabiny a rezervy a korigujícího vyslovené názory. Jsme si totiž až příliš dobře vědomi toho, jak složité a kontroverzní období dějin církve se stalo předmětem našeho zájmu, jak obtížně musí badatel ve změti protichůdných tvrzení hledat objektivní pravdu a formulovat vyvážené hodnocení, pokud je toho vůbec schopen na základě písemných materiálů, jež se mu dostanou do rukou. Podle našeho názoru není vůbec náhodné, že za téměř sto let, jež brzy uplynou od založení CČS, nevznikla žádná objektivní, vědecká, syntetická historická práce zachycující její dějiny,

⁸ HRDLIČKA, Jaroslav: *Dva němečtí badatelé a CČS(H)*. In: MAČALA, Pavol – MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (eds.): *Církev 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii*. Brno 2010, s. 406–410.

⁹ URBAN, Rudolf: *Die slawisch-nationalkirchlichen Bestrebungen in der Tschechoslowakei*. Leipzig 1938. 325 S.

historii snad jediné křesťanské národní církve 20. století, která prokázala svou životaschopnost, udržela svou integritu a nestala se pouhou epizodou. Je to úkol opravdu obtížný. Současně s ohledem zejména na časové a také finanční limity, které naše úsilí přece jen ohraničily, téma není ve finální podobě podáno tak, jak jsme si na počátku představovali; zůstaly určité rezervy. Chceme vyslovit naději, že se v budoucnu naskytne ediční příležitost a možnost navázat, pokračovat a započatné úsilí dovršit v podobě druhého svazku. Předkládaná práce je tudíž pouze dílčím příspěvkem k tématu. Jsme si vědomi toho, že látka musí být interpretována v širších souvislostech náboženských dějin i samotného vývoje v ČČS.¹⁰ Na tuto rovinu výkladu jsme ze shora zmíněných důvodů mnohdy rezignovali.

Východiskem našeho zkoumání je pracovní hypotéza. Chceme ji ověřit a zjistit, nakolik je nosná a platná, resp. jaké má slabiny a v čem je nutno naše poznatky korigovat a opravit.

Cílem reformního hnutí katolického duchovenstva nebylo založení samostatné národní církve. Aktivita směřovala prvořadě k provedení reform v církvi. Neúspěch při jejich prosazování posunul do popředí ideu vzniku unijní národní katolické církve s vlastním patriarchou a s volnou ideovou vazbou na Řím. V radikálním proudu hnutí měla tato myšlenka jistou podporu a oslovila také část laické veřejnosti. Avšak koncentrace na zavádění reform cestou *via facti* způsobila, že vlastní příprava konstituování nové církve byla podceněna. Situace se zásadně změnila v lednu 1920, kdy se národní Církev československá stala realitou. V momentě jejího vzniku převládala představa, že bude samostatnou katolickou církví. Distancovala se od Říma a inovovala původní organizační struktury a částečně přehodnotila katolickou věrouku. Vůdčí osobnosti si však velmi rychle uvědomily dosah svého činu a pocity výlučnosti a osamocení se začaly prolínat s vědomím potřeby pomoci při etablování církve. Hledání opory a inspirací vyústilo ve zformování dvou vizí o její budoucnosti. První představa směřovala k vybudování nové, moderní církve 20. století, druhá dala přednost myšlence příklonu k některému ze stávajících křesťanských (nekatolických) věroučných systémů s představou o jeho adaptaci na národní protředí. Od léta 1920 lze hovořit o postupném formování dvou názorových proudů, které soupeřily o prosazení systému vybudovaném na principech teologického

¹⁰ Srov. J. L. H.: *K literatuře o Církvi československé*. Křesťanská revue, 5, 1932/3, s. 246–249. – Současně však jsme skeptičtí k výkladům budujícím „reformní tradice“ na základě seřetění dílčích jevů a událostí, jež jsou generalizovány. MAREK, Pavel: *Identita kněžské generace 20. let 20. století*. Církevní dějiny, 7, 2014, č. 15, s. 9–30.

modernismu a systému vlastnímu východním pravoslavným církvím. V září 1920 získali mírnou převahu stoupenci pravoslaví a prosadili orientaci CČS na srbskou pravoslavnou církev. Tento příklon mající dvě fáze, první v odhodlání CČS přeměnit v autokefální pravoslavnou církev, druhou, od května 1921, v podobě unijní Československé (pravoslavné) církve, však nebyl absolutní porážkou nositelů vize moderní církve 20. století, proto se CČS ocitla ve stavu tzv. pravoslavné krize, ostrého zápasu o teologickou orientaci. Příchod nových lidí do vedení církve, především laiků, jisté tápání mise srbské pravoslavné církve působící v Československu a dobře vedená propaganda vyústily počátkem roku 1922 ve změnu poměru sil mezi oběma názorovými proudy v církvi a způsobily ofenzivu modernistů, kterým se ve dvou fázích podařilo pravoslavnou frakci z CČS vytlačit. V létě 1922 v církvi prosadili distanci od konceptu unijní Československé (pravoslavné) církve a na podzim téhož roku využitím aféry kolem *Československého katechismu* dosáhli rozchodu se srbskou pravoslavnou církví. Tímto krokem podlomili pozice pravoslavné frakce, takže následující období jednoho a půl roku 1923/4 bylo čekáním na její dobrovolný odchod z CČS. Když se v polovině roku 1924 vůdčí osobnost pravoslavných vладыka Gorazd (Pavlík) rozhodl přejít do sdružení České náboženské obce pravoslavné, zápas o věroučnou orientaci CČS skončil úspěchem modernistů, kteří tzv. pravoslavnou krizi ukončili na svém prvním sněmu a v dalším období po roce 1924 se mohli vrátit ke svým původním představám z doby založení církve.

Pramennou základnu pojednání, kterou podrobněji uvádíme v příslušné části knížky, tvoří archiválie státních i církevních archivů, přičemž naši snahou bylo dokumentovat dění z pohledu obou církví, československé i pravoslavné, i státních úřadů, zejména ministerstva školství a národní osvěty jako příslušného orgánu spravujícího záležitosti kultu, a ministerstva zahraničí, které řešilo problematiku přesahující hranice státu. Stejný záměr ovlivnil výběr a využití periodického tisku jako tištěného pramene.

Pokud jde o sekundární literaturu¹¹ a její citaci v poznámkovém aparátu, domníváme se, že byly reflektovány všechny podstatné tituly, které se váží k našemu tématu. S ohledem na skutečnost, že jsme se v našem předchozím bádání dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva, vybraným kapitolám z dějin Církve československé (husitské) a pravoslavné církvi věnovali už v minulosti, upustili jsme z úsporných důvodů od uvádění literatury

¹¹ Kvalitní, přehledné zhodnocení literatury k tomuto tématu srov. KRŠKO, Jan: *Pokus o začlenění české starokatolické církve do Církve československé v roce 1920*. In: Semper idem. Jiřímu Tůmovi k pětasedmdesátinám. Ed. Zdeněk RADVANOVSKÝ. Ústí nad Labem, s. 46–47.

v plném rozsahu, a také poznámkový aparát jsme koncipovali úsporněji, než je naším zvykem; odkazujeme zde na naše předchozí práce související s řešenou problematikou. Zde pod čarou uvádíme tituly, jež považujeme za relevantní k problematice reformního hnutí a geneze církve¹² a ke klíčovým osobnostem Karla Farského¹³ a Matěje Pavlíka-Gorazda¹⁴ jako hlavních osobností soupeřících frakcí a nositelů alternativ věroučné orientace.

Poznámka k pravopisu: v práci kolísá uvádění názvu Církve československá (husitská) v závislosti na dobovém kontextu – původně ji autoři psali s počátečním malým písmenem, proto jsme tuto podobu při citaci z pramenů zachovali.

Na závěr bychom chtěli poděkovat všem, kteří naši práci podpořili vstřícností při shromažďování pramenů, v dlouhodobějším i krátkodobějším časovém horizontu. Za všechny jmenujeme Mgr. et Mgr. Petra Balcárka, Ph.D. et Ph.D., z úřadu olomoucko-brněnské eparchie pravoslavné církve

¹² DOLEŽAL, Josef: *Český kněz*. Praha, b. n. 1931. 131 s.; URBAN, Rudolf: *Die slawisch-national-kirchlichen Bestrebungen in der Tschechoslowakei*. Leipzig 1938. 325 s.; KAŇÁK, Miloslav: *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva*. (Dějinná zkratka let 1800–1920). Praha 1951. 112 s.; RABAS, Josef: *Die Cyrill- und Method-Idee in den Reformbestrebungen des tschechoslowakischen Klerus*. In: Wegzeichen. Festgabe zum 60 Geburtstag von Prof. Dr. Hermenegild M. Biedermann OSA. Hrsg. von Ernest Christoph SUTTNER und Coelestin PATOCK. Würzburg 1971, s. 333–347; NĚMEC, Ludvík: *The Czechoslovak Heresy and Schisma. The Emergence of a National Czechoslovak Church*. Philadelphia 1975. 78 s.; HUBER, Kurt Augustinus: *Klerusverbände in den böhmischen Ländern*. Die tschechischen Priestervereine. Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 11, 1990, s. 7–48; MAREK, Pavel: *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924*. Olomouc – Rosice 2000. 333 s.; LACH, Jiří: *K církevnímu rozkolu v českých zemích 1918–1921*. In: MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od Katolické moderny k českému církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného*. Rosice 2000, s. 16–21; FRÝDL, David: *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky*. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě. Brno 2001. 219 s.; HRABOVEC, Emilia: *Reformbestrebungen der tschechischen Priester und die Entstehung der „Tschechoslowakischen Kirche“*. In: *Römische-Historische Mitteilungen*, 51, 2009, S. 337–368.

¹³ *Sborník Dra Karla Farského*. Kniha vzpomínek, dojmů a úryvků z díla a života zakladatele církve československé. Ed. František POKORNÝ. Praha 1928. 288 s.; *Dr. Karel Farský*. O životě a díle prvního čs. patriarchy církve československé. Ed. Miloslav KAŇÁK. Praha 1951. 123 s.; RUTRLE, Otto – MÁNEK, Jindřich – TRTÍK, Zdeněk: *Patriarcha Dr. K. Farský, novodobý hlasatel Ježíše Krista*. Praha [1954]. 234 s.; LAHODNÝ, Stanislav: *Farský a naše dny*. Praha 1955. 98 s.; KADERÁVEK, Václav – TRTÍK, Zdeněk: *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha 1982. 199 s.

¹⁴ ŠUVARSKÝ, Jaroslav: *Biskup Gorazd: 1879–1979*. Praha 1979. 257 s.; *Pastýř a martyr*. Sborník vzpomínek, statí a úvah o životě a odkazu sv. biskupa Gorazda k 50. výročí od jeho úmrtí a 5. výročí svatořečení. Ed. Pavel ALEŠ. Olomouc 1992–1995. 172 s.; *Směrování*. Texty a dokumenty k 80. výročí od svěcení prvního českého pravoslavného biskupa sv. Gorazda. Ed. Pavel ALEŠ. Olomouc 2002. 135 s.; MAREK, Pavel: *Kněz reformista. Příklad Matěje Pavlíka-Gorazda*. In: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří – VYKOUPILOV, Libor (eds.): *Člověk na Moravě v první polovině 20. století*. Brno 2006, s. 378–394.

v Olomouci a Mgr. Vladimíra Červeného, dlouholetého ředitele Ústředního archivu a muzea Církve československé husitské v Praze.

V Olomouci 6. července 2015

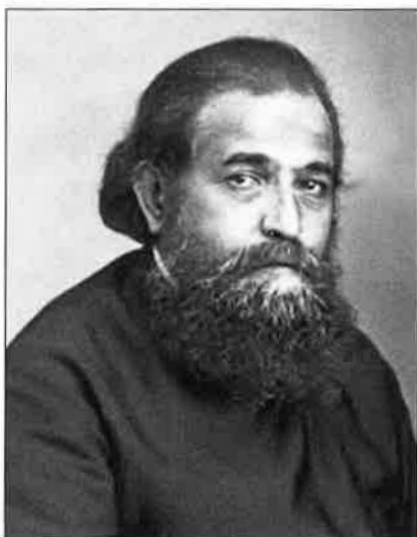

Bohumil Zahradník-Brodský, jeden ze zakladatelů ČČS
a vůdčí osobnost pravoslavného křídla v církvi. Nahoře se
svou ženou Annou Plešingerovou

Patriarcha Dimitrije (Pavlović)

Vladyka Dositej (Vasić)

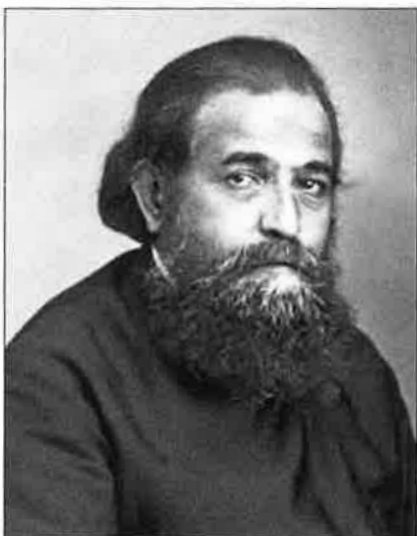
Emil Dlouhý-Pokorný

Vladyka Gorazd (Pavlík)

Patriarcha Dimitrije (Pavlović)

Vladyka Dositej (Vasić)

Emil Dlouhý-Pokorný

Vladyka Gorazd (Pavlík)

Premiér Nikola Pašić

Vyslanec Ivan Hribar

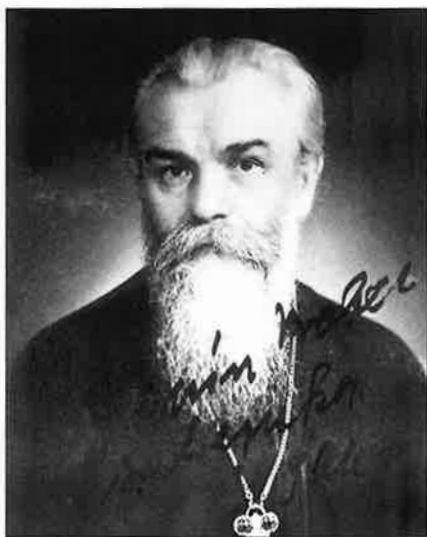
Patriarcha Meletios (Metaxakis)

Isidor Zahradník

Vladyky Gorazda (Pavlík) a Dositeje (Vasić) pojilo i osobní přátelství

Arcibiskup Sawatij (Vrabec)

Duchovní Josef Žídek

František Kalous

Gustav Adolf Procházka

Ferdinand Stibor

František Kovář

prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Ph.D.

Česká reformace 20. století?

K zápasu Církve československé (husitské)
o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920–1924

Výkonný redaktor doc. Mgr. Jiří Špička, Ph.D.
Odpovědná redaktorka Mgr. Jana Kopečková
Technická redakce Jitka Bednaříková
Návrh a grafické zpracování obálky Jiří Jurečka

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc
www.vydavatelstvi.upol.cz
www.e-shop.upol.cz
vup@upol.cz

1. vydání

Olomouc 2015

Ediční řada – Monografie

ISBN 978-80-244-4830-5

VUP 2015/0625